Nytt försök att anlägga oljeindustri vid Gössäter

VLT Nr 20 Aug. 77

Av Lennart Holmgren, Märsta

I julnumret av Nya Lidköpings-Tidningen 1979 kunde man i en artikel läsa om försök att utvinna olja ur alunskiffern vid Gössäter under 1890-talet. Denna artikel skall skildra hur man åren 1917–1920 ånyo arbetade med att få till stånd en oljeindustri vid Gössäter.

Sedan det sommaren 1917 mitt under brinnande världskrig började uppstå en kännbar brist på bränn- och smöroljor i landet – under vissa månader var införseln praktiskt taget obefintlig – sågs det som angeläget att igångsätta en på alunskiffer baserad oljetillverkning i landet. I mitten av 1917 bildades ett konsortium bestående av Svenska Emissionsaktiebolaget, Centralgruppens Emissionsaktiebolag, Aktiebolaget Mercator, Skånska Cementaktiebolaget och Aktiebolaget Axel Christiernsson med avsikt att etablera en svensk oljeindustri. Förhandlingar upptogs med Skånska Cementaktiebolaget om tillgodogörande av dess alunskifferförekomster på Kinnekulle. I oktober 1918 skrevs kontrakt mellan Svenska Emissionsaktiebolaget och Cementbolaget. Det försålda området uppgick till 42 hektar varav 6.98 hektar var åker och 35.01 hektar var annan mark. Avstyckningen skedde från egendomen vid Gössäter.

Såsom ersättning för upplåtelsen skulle Emissionsbolaget till Cementbolaget betala en gång för alla ett belopp motsvarande en femtedel av det ursprungliga aktiekapitalet i det nya planerade bolaget, dock minst sex hundra tusen kronor, ett belopp som skulle erläggas i aktier i detta bolag.

Det kan vidare nämnas, att preliminärt avtal träffades med Marinförvaltningen om successiv leverans under fyra år med början 1919 av 2.400 ton brännolja och 1.200 ton smörjolja, vilket avtal godkändes av 1918 års riksdag.

Sedan härigenom förutsättningar skapats för företaget, bildades aktiebolaget Svensk Oljeindustri. Det nya bolaget hade ett aktiekapital på tre miljoner kronor varigenom Cementbolaget genom upplåtelse av fyndigheterna skulle betinga sig aktier för sex hundra tusen kronor. Ordförande i styrelsen blev landshövding A Ekman och verkställande direktör bergsingenjör A Hallbäck.

Anläggningsarbetet

synes ha påbörjats redan under våren 1918. En av de första åtgärderna var att bygga järnvägsspåret från Gössäters station till arbetsplatsen, en längd av 1,5 kilometer. Detta krävde ett vidlyftigt schaktnings- och banklyftnadsarbete. Banan torde ha varit klar i oktober 1918. Från järnvägsstationen gick spåret först i en brant stigning till en viss punkt norrut. Från denna gick banan sedan i en brant stigning söderut. En växel anlades vid vändningen, så att loket först fick dra vagnarna upp till denna och sedan växeln omlagts fick sålunda loket skjuta vagnarna till gruvan.

Två viktiga frågor att lösa var logi och mathållning för de anställda. Förutom en del smärre byggnader av tillfällig natur hade på hösten 1918 färdigbyggts två rymliga träbaracker vardera innehållande åtta rum med plats för åtta arbetare i varje rum. Dessutom fanns där tvätt- och torkrum. Vidare inköpte oljebolaget den stora hotellbyggnaden Hedvigsborg mitt emot järnvägsstationen av dåvarande ägaren Ture Jonsson för en köpeskilling av 30.000:- med tillträde 1/10 1918.

Som ett led i att ordna matfrågan inköptes fastigheten Karslund av dess ägare FN Karlsson enligt köpehandlingar av den 2/1 1919 för 40.000:-, där inrättades dels kontorslokaler dels ett marketenteri. Under sommaren 1918 uppförde vidare en större marketenteribyggnad. Men den knappa tillgången på livsmedel i trakten var en faktor, som gjorde det svårt för bolaget att uppehålla fulltalig arbetsstyrka. Disponent Hallbäck såg därför till att livsmedel köptes i och kring Gössäter på upp till ett par mils omkrets, vilket givetvis gick ut över den fasta ortsbefolkningens möjligheter att komma över livsmedel. Vidare orsakade det prisstegringar.

Sedan dessa mera

förberedande arbeten väl kommit igång övergick man till själva fabriksbyggnaderna – sex till antalet – som fick sin plats på en platå ett stycke uppe i bergets sluttning nedanför skifferfyndigheterna. Till att börja med skulle fundamenten vid fabriksbyggnaderna gjutas. Den sten som behövdes för blandning av cementen kördes från det närliggande stenhuggeriet till en anskaffad stenkross, som drogs av en lokomobil. Som drivkraft användes i stor utsträckning elkraft, som togs från Gullspång. För detta ändamål anlade Gullspångsbolaget en egen transformatorstation på platsen.

Efter hand började allt fler arbetare strömma till och i oktober 1918 beräknades arbetsstyrkan ha uppgått till cirka 180 man. Färdigställd beräknades anläggningen komma att ge arbete åt omkring 200 man i både gruvan och fabriksanläggningen. Inkomsten för de anställda var förhållandevis hög och i ortspressen finns uppgifter om en timpenning på 80 öre men genom ackordsutbetalningar kom de flesta upp i betydligt högre inkomster. Det nämns 15:- å 20:- per dag, ibland ännu högre. Med vum man talar får man alltid höra att arbetet försenades genom ständigastrejker.Ortspressen ger en viss bild av läget i olika skeden. Den 8/10 1918 skrivs att man beräknar ha hela byggnadsarbetet färdigt i början av sommaren 1919 men att en förutsättning härför är att man får arbetaro. Hittills har det dock brustit en bel del härutinnan i och med att vissa syndikalistiska element bland arbetarna på sin tid drev fram strejk, som försenat arbetet. För närvarande går dock allt bra igen. Det torde dock inte ha dröjt så länge, förrän det åter strejkades, ty den 7/3 1919 kan man läsa att den av syndikalisterna iscensatta strejken pågår fortfarande. En kontingent arbetare anslutna till Grovarbetareförbundet, som bolaget rekvirerat från mellersta Sverige, arbetade blott tvenne dagar, varefter de förmåddes av syndikalisterna att resa därifrån, sedan de hopsamlat respengar till dem. Bolaget sade då upp alla vid anläggningen anställda arbetare och förmän, "så att för närvarande är allt arbete vid anläggningen nedlagt".

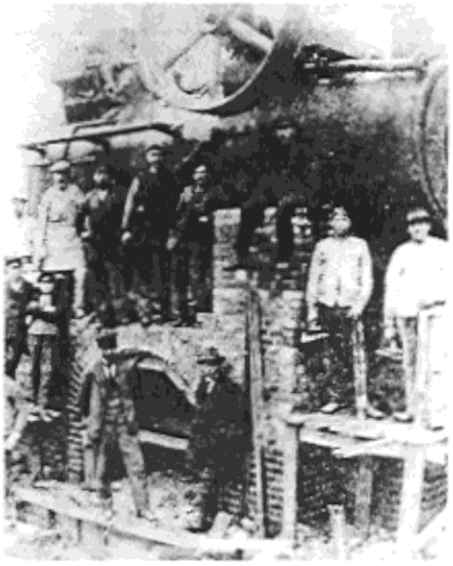

Anställda uppställda på lokomobilen, som drog anläggningens stenkross

Ett par veckor senare uppges, att arbetet fortfarande ligger nere sedan sista arbetsavbrottet. Förhandlingar hade i förra veckan hållits med en del yrkesarbetare såsom snickare och byggnadsarbetare m.m., som förut varit i bolagets tjänst om återupptagande av arbetet. Men eftersom dessa för att åter börja arbeta fordrade betalning även för den tid som förflutit sedan sista arbetsnedläggelsen, måste deras fordringar avböjas på arbetsgivarföreningens vägran att gå med på detta. Förhandlingarna ledde sålunda icke till något resultat och "det är fortfarande tyst och stilla på arbetsplatsen". Så långt ortspressen.

Den egentliga orsaken

till strejkerna var missnöje med lönen. Men personer som arbetat vid anläggningen berättar, att det även berodde på att man ej kunde dra jämnt med föreståndaren vid marketenteriet. Visst kunde man förstå att det ofta inte var så lätt att få fram livsförnödenheter under rådande krisförhållanden, men man hade ändå en känsla av att föreståndaren försökte göra sig goda förtjänster genom att tillhandahålla skmre föda än som var nödvändigt.

De upprepade strejkerna samt svårigheterna att uppehålla fulltalig arbetsstyrka på grund av livsmedelssituationen gjorde att man började inse, att oljetillverkningen inte kunde komma i gång enligt beräkningarna i början av sommaren 1919. I stället siktade man in sig på att börja leverera olja i mars 1920. Under tiden av eftersläpning hade priserna på material och arbetskraft skjutit i höjden, varför fabriksbygget kom att dra betydligt större kostnader än vad man från början räknat med. Dessa svårigheter jämte de väsentligt försämrade utsikterna att i allmänna marknaden med vinst kunna placera företagets framtida produktion, sedan import av olja åter kommit igång, föranledde två av bolagets största delägare att bestämt neka tillskott av ytterligare kapital. För att försöka hindra att betydande kapital, som redan investerats utan nytta skulle gå förlorat, vände sig de tre övriga huvuddelägarna till staten med begäran om hjälp. De hemställde hos Kungl. Maj:t om ett förskott på två miljoner kronor för oljeleverans till staten. Detta ledde emellertid icke till någonting och den 20/5 1920 trädde bolaget i likvidation. På de tilltänkta fabriksbyggnaderna var då endast fundamenten gjutna. Efter cirka tre års verksamhet hade mellan tre och fyra miljoner kronor konsumerats.

Ett gott hade äventyret"

för med sig: Mindre bemedlade kunde nu få köpa jord och uppföra villor efter de resurser de hade. Efter avstyckning av området såldes tomter till låga priser. För tomtköp kunde tidigare icke jord tillhandahållas av bolagen på Gössäter och Hällekis.